

УДК 316.42

Ю. Савельєв, канд. філос. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ

ПОРІВНЯННЯ І ОЦІНКА РОЗВИТКУ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬСТВ: ПЕРСПЕКТИВА ТЕОРЕТИЧНОГО СИНТЕЗУ

В статті уточнюються наявні підходи компаративного аналізу і оцінки рівня розвитку різних суспільств із врахуванням їхніх цивілізаційних характеристик. Таке уточнення дозволяє розв'язати фундаментальну суперечність теорій розвитку сучасного суспільства і модернізації, яка зумовлена невизначеністю спільного і відмінного для різних форм модерну. На основі критичного розгляду інституціонально-універсалістського, локально-цивілізаційного і формально-компаративного підходів визначаються ключові виміри розвитку суспільств в глобальній світовій системі: стан і продуктивність економіки та матеріальна безпека, ефективність інститутів, ціннісні орієнтації і мотивація діяльності, людський капітал і когнітивна мобілізація, якість життя за об'єктивними і суб'єктивними критеріями, стан здоров'я і очікувана тривалість життя, соціальне включення, згуртованість і набуття повноважень. Для вдосконалення інструментів адекватного порівняння суспільств з різними цивілізаційними витоками і програмами модернізації використано підхід "збільшення спроможності" (the Capability Approach) і пов'язану з ним модель соціальної якості.

Ключові слова: суспільний розвиток, модернізація, сучасне суспільство, соціальна якість, порівняльний аналіз, збільшення спроможності.

В сучасній соціальній теорії існує розбіжність оцінок процесу суспільного розвитку і характеристик сучасних суспільств [Савельєв, 2015]. Відкритими залишаються питання, що є "спільним для різних форм сучасності і що є відмінним" [Wagner, 2010: р.53]. Незважаючи на широке використання різних індикаторів для порівняльного аналізу суспільств в межах національних держав, груп країн і регіонів [Abdallah, 2009; Huppert, 2009; Scaccolici, 2010; The Worldwide Governance Indicators, 2013; Human Development Report, 2014; The Global Innovation Index, 2014; OECD Better Life Index, 2015; Helliwell, 2015; Porter, 2015], вони, здебільше, є недостатніми для повноцінного соціологічного аналізу, який зосереджується на структурних, інституціональних і культурних особливостях суспільств [Савельєв, 2012].

Саме в оцінці цих особливостей полягає головне протиріччя соціологічного дискурсу суспільного розвитку. Це – суперечність між теоріями спільності форм суспільства модерну, які виходять з ідеї універсальності механізмів соціального розвитку, і теоріями множинних модернів і численних модернізацій, які заперечують існування єдиної моделі розвитку. По суті, це є фундаментальна теоретична і світоглядна розбіжність між баченням єдності людської історії (від просвітницької ідеї прогресу, марксистського формаційного підходу, Парсонівської еволюції систем до сучасних теорій пост-індустріального суспільства і постматеріалістичних цінностей) і цивілізаційним підходом ("концепціями локальних цивілізацій"), згідно з яким історичний процес є дискретним і соціальний розвиток зумовлюється унікальними культурними або цивілізаційними особливостями суспільств.

Таким чином, необхідно віднайти критерії для порівняння різних форм модерну і оцінки рівня розвитку суспільств в глобальній світовій системі. **Метою** цієї статті є подолання наявних концептуальних розбіжностей в соціальних науках щодо оцінки розвитку і порівняння окремих суспільств. Відштовхуючись від існуючих теоретичних підходів, будуть уточнені аналітичні виміри розвитку сучасного суспільства в порівняльному аспекті.

В залежності від розуміння логіки людської історії, сутності розвитку, особливостей суспільства модерну і процесу модернізації можна виділити три підходи:

- інституціонально-універсалістський;
- цивілізаційно-конкурентний;
- формально-компаративний.

В межах **першого підходу** функціонують групи теорій суспільства модерну, які відповідно до запропонованої нами раніше класифікації [Савельєв, 2012; Savelyev, 2013], можуть бути як теоріями *універсальної стадії еволюції*, починаючи з класиків соціології, так й

теоріями *ефективності або інноваційно-часової орієнтації*. Всіх їх споріднює розуміння єдності історії людства та припущення існування універсальних суспільних перетворень (закономірностей, механізмів, структур, інститутів, ціннісних орієнтацій, які поширюються на різні суспільства).

Акцент може робитися на ефективності економічних і політичних інститутів, які визначають продуктивність і конкурентоспроможність певного суспільства в глобальному контексті [Acemoglu, 2006; Acemoglu, 2012; The Worldwide Governance Indicators, 2013; Kaufmann, 2011; The Global Competitiveness Index, 2011]. З іншого боку, в фокусі може опинитися людський капітал [Schultz, 1993; Becker, 1993], соціальна мобілізація [Deutsch, 1961], емансипація і когнітивна мобілізація [Welzel, 2013] або специфічні індивідуальні характеристики, що сприяють модернізації та економічному розвитку [McClelland, 1961; Gilleard, 1989]. В порівняльному аспекті А.Інкелес і Д.Сміт визначили загальний вплив процесу модернізації на особистість і вказали на формування властивостей "нової" сучасної людини, а саме індивідуалізм, активність, орієнтація на досягнення, тощо [Inkeles, 1969; Inkeles, Smith 1974].

В дослідженнях Р.Інглехарта, К.Велцеля та Х-Д. Клінгемана було поєднано економічний, інституціональний та ціннісно-культурний виміри модернізації і продемонстровано формування пост-матеріалістичних та емансипаційних цінностей в процесі розвитку суспільства [Welzel, 2003]. Вони запропонували концептуальну модель модернізації на трьох рівнях, яка складається з:

- 1) індивідуальних ресурсів, які забезпечують вибір людини;
- 2) цінностей, які визначають і мотивують вибір людини;
- 3) політичних та правових інститутів, які гарантують цей вибір [Welzel, 2003: р.346].

В цій моделі робиться акцент, по-перше, на зміні цінностей, зокрема, зростанні ролі емансипаційних цінностей, внаслідок збільшення економічних ресурсів, по-друге, на вплив емансипаційних цінностей на формування ефективних демократичних інститутів. На основі цієї моделі вони обґрунтовують тезу, що економічний розвиток зумовлює соціальні і політичні інституціональні зміни, в тому числі демократизацію, через поширення емансипаційних цінностей [Inglehart, 2005; Inglehart, 2010].

Така багаторівнева модель є більш складним концептуальним продовженням популярної в 1960-1970-х роках моделі модернізації, згідно з якою економічний розвиток і, зокрема, зростання рівня доходу на душу населення, призводить до розвитку демократичних інститутів [Lipset, 1959]. Її варіантом також є теорія впли-

ву економічного зростання і участі індивідуумів в процесах економічної модернізації на зміни на рівні особистості – цінності, ставлення і поведінку [Inkeles, 1969; Welzel, 2006].

Хоча економічне зростання відбувається в різних країнах нерівномірно, проте саме по собі воно є загальним процесом, що в цілому призводить до подібних результатів – збільшення доходів і рівня життя населення. Тому Р. Інглехарт і К. Велцель та їхні колеги стверджують, що модернізація довела свою універсальність: економічний розвиток і пов'язане з ним відчуття безпеки зумовлюють зміни в цінностях, що в свою чергу визначає піднесення демократичних інститутів [Welzel, 2003; Inglehart, 2005; Inglehart, 2010; Inglehart, 2015; Распутывание связей между культурой и институтами, 2012]. Емпіричні дані опитувань Всесвітнього дослідження цінностей (WVS) у 52 країнах показують, що зростання екзистенціальної безпеки соціальних агентів (на економічній основі) обумовлює зміни в їхніх ціннісних орієнтаціях: від традиційних до секулярно-раціоналістичних і від цінностей виживання до цінностей самовираження. Даний ціннісний зсув корелює зі зміною рівня демократії: з середини 1980-х до середини 1990-х цей фактор пояснює більше половини варіації змінної рівня демократії ($R^2 = 0.517$) [Inglehart, 2010: p. 561-562].

Інший напрям причинно-наслідкового зв'язку обґрунтовує нова інституціональна економіка. Моделі, які ґрунтуються на аналізі даних на рівні суспільств, демонструють вплив інституціональних змін і історичних факторів як на економічне зростання, так й на рівень демократії [Reevaluating the modernization hypothesis, 2009; Acemoglu, 2012].

В будь-якому разі, незважаючи на визнання інституціональних [Acemoglu, 2005] або ціннісно-культурних [Inglehart, Baker, 2000] відмінностей, а також залежності від історичного шляху розвитку, згідно з універсалістським підходом всі суспільства знаходяться в єдиній системі координат, в якій діють спільні "правила гри". Іншими словами, суспільства можуть порівнюватись, що є концептуально важливим. І хоча спільним знаменником для різних суспільств виявляється економічне зростання і розмір ВВП на душу населення, це лише результат функціонування соціальної системи і формальні (причому, дуже зручні) показники. Розмір ВВП може залежати від природної ренти, тому при порівнянні беруться до уваги "стрижні конкурентоспроможності": структура економіки, якість інститутів, людський капітал, інноваційність, тощо [The Global Competitiveness Index, 2011; The Global Innovation Index, 2014].

Таким чином, ключовими вимірами для зіставлення рівня розвитку суспільств з точки зору соціологічного аналізу є ефективність інститутів (економічних, політичних, правових), ціннісні орієнтації і мотиви діяльності людей, людський капітал, характеристики особистості і когнітивна мобілізація [Acemoglu, 2012; The Worldwide Governance Indicators, 2013; Kaufmann, 2011; Inglehart, 2005; Schultz, 1993; Welzel, 2013].

Проте, з точки зору **другого підходу**, який охоплює різноманітні теорії *локальних цивілізацій*, зокрема, концепції "численних модернів" і, до деякої міри – теорії конкурентоспроможності, подібні моделі не здатні відобразити відмінності різних модерних суспільств і альтернативні реінтерпретації вимірів сучасності, а гомогенне та односпрямоване бачення модерну, що пропонується прихильниками теорії модернізації, не відповідає багатоманітній реальності [Eisenstadt, 2000].

Всі цивілізаційні теорії спрямовані проти євроцентричного або західно орієнтованого розуміння модерну і модернізації [Mouzelis, 1999; Tiryakian, 2001]. В цьому

полягає раціональна складова даного підходу, оскільки він ґрунтується на критиці обмежень "класичних" теорій модернізації, які частково зберігаються в універсалістських теоріях. Адже, навіть сучасні дослідження ціннісних або інституціональних змін, фактично, можуть бути спрямовані на співставлення різних культур із цінностями та уявленнями або інститутами та практиками, що сформувались у Західних суспільствах, і встановлення міри їхнього наближення до останніх [Inglehart, 2005; Acemoglu, 2012]. При цьому ігноруються можливі альтернативні шляхи модернізації. Сучасний глобальний світ не тільки і "не стільки уніфікується", а "набуває вигляду поліцивілізаційної системи" [Павленко, 2002: с. 19]. В реальності, як доводять конкретні дослідження, схожі умови і можливості породжують різні інституціональні або культурні відповіді, які можуть призводити як до протилежних, так й подібних результатів на шляху розвитку суспільства [Hsieh, 2011].

В свою чергу, цивілізаційні теорії мають предметом свого аналізу розбіжності культурних програм модерну – різні способи відносин між державою і громадянським суспільством, індивідуальним і колективним, специфічні бачення влади і відповідальності, політичної активності і протесту, основ соціального порядку, тощо [Eisenstadt, 2010]. Втім, ці теорії не виділяють гомогенні для сучасних суспільств тенденції і спільні характеристики. В межах цих теорій модерн є передусім культурною програмою, а не "структурними умовами та інституціональною реальністю" [Martinelli, 2005: p. 113]. Якщо здобутком цього підходу була "де-вестернізація" модернізації, позбавлення "західної монополії" на цивілізацію модерну [Eisenstadt, 2000], то його обмеженням є абсолютизація антиномій та ліній напруженості модерних культурно-політичних програм [Eisenstadt, 2010]. Це призводить до розмивання розуміння сутності суспільства модерну й ігнорування його основоположних характеристик.

Не має сумніву, що існують цивілізаційні або культурні відмінності між різними суспільствами. Також відсутні обґрунтовані свідчення того, що різні суспільства прямують до певного сталого типу модерну, який був би історично універсальним. Втім, теоретично небезпечною є абсолютизація цивілізаційних відмінностей, що робить будь-які порівняння проблематичними (а за своїми опосередкованими далекоглядними наслідками такий підхід є також політично і ідеологічно небезпечним).

Проблема теорій численних модернів часто полягає в тому, що в цих теоріях модерн і модернізація продовжують поставати у спрощеному вигляді – їх розглядають в тих характеристиках, до яких в універсалістських теоріях давно ставляться з обережністю. Наприклад, "транзит до демократії" і "розбудова капіталізму" не означають, як на цьому наголошує Б.Капустін, сутність процесу модернізації [Kapustin, 2003]. Розвиток суспільства і розгортання емансипаційного тренду, як свідчать міжнародні порівняльні дослідження, є багаторівневим комплексом рекурсивних зв'язків [Распутывание связей между культурой и институтами, 2012]. З іншого боку, форсовані модернізаційні проекти і запозичення призводять до ситуації псевдоморфоза і виникнення спотворених дисфункціональних інститутів і культурних практик [Savel'yev, 2013]. Якщо модернізаційні проекти, що були ініційовані елітами не призвели до тих позитивних зрушень в суспільстві, на які очікували, це не обов'язково означає, що модернізація в цих суспільствах є в принципі неможливою.

Також обмеженням концепцій локальних цивілізацій є їхній зв'язок з націоналістичними, консервативними і фундаменталістськими ідеологіями. Модернізація завжди розглядалась як глобальний процес і теоретичне

обґрунтування численних модернів є до певної міри відповіддю антиглобалістів різного штибу на глобальні зміни і виклики. Тому як світські авторитарні режими, так й релігійні фундаменталісти шукають причини небажаних змін і зокрема проявів громадянської активності у зовнішньому впливі. Так, на замовлення міністерства оборони РФ в 2015 році був підготовлений експертний висновок, згідно з яким протестні рухи та громадянська активність пояснюються посиленням "спроб країн Заходу" нав'язувати іншим народам "рецепти внутрішніх перетворень", що "не враховують їхні традиції й національні особливості" [Коммерсант, 2015]. Суспільні рухи як частина внутрішніх процесів соціуму переводяться в розряд так званих "кольорових революцій", які розглядаються як "форми збройної боротьби", що розроблені ззовні за "правилами військового мистецтва" [Коммерсант, 2015]. Подібні експертні висновки виходять за межі наукового аналізу і стають різновидом конспірологічних пояснень, популярність яких в масовій культурі підживлюється ЗМІ.

Цікаво, що, як правило, консерваторами заперечуються лише деякі характеристики модерну, що пов'язані з громадянською активністю і не влаштовують прибічників консервативних і фундаменталістських ідеологій як "цивілізаційно чужорідні". При цьому впровадження технологічної модернізації і інновацій вважається необхідним і реалістичним за умов авторитарного репресивного режиму, міжнародної конфронтації і мілітаристської мобілізації [Forbes, 2015].

Втім, на рівні соціальної теорії сучасний цивілізаційний підхід оминає крайнощі ідеологічного фундаменталізму і визнає можливість порівняння і "міжнародної конкуренції цивілізацій" на основі їхньої економічної ефективності [Хэ Чуаньци, 2011]. Існує певна конвергенція першого (універсалістського) і другого підходів, оскільки сучасні виклики є спільними для різних суспільств [Eisenstadt, 2010]; альтернативні варіанти модерну мають спільну основу в інституціональній диференціації [Mouzelis, 1999]; модерн є єдиним глобальним станом, в якому поєднуються характеристики, що є загальними для різних варіантів сучасності [Wittrock, 2000: р.31]. Наприклад, унікальність азійського типу модерну в порівнянні із західним сильно перебільшена [Schmidt, 2011].

З іншого боку, економічне зростання суспільства і формування нових цінностей, що в цілому є універсальним процесом, визнається культурно обумовленим і завжди має відбиток залежності шляху розвитку (path dependence) [Inglehart, Baker, 2000]. Ш.Шварц вказує на двобічний причинний зв'язок (при наявності проблеми однозначного визначення напрямку цього зв'язку) між універсальним економічним розвитком і специфічними культурними орієнтаціями, які за його емпіричним порівняльним аналізом 75 країн формують вісім виразно відмінних регіонів, які відбивають вплив географічної близькості, історії, мови та інших історичних факторів [Schwartz, 2014].

Незважаючи не таку часткову конвергенцію, при застосуванні підходів з обох теоретичних позицій у дослідженнях модернізації окремих суспільств проблемою залишається неможливість виокремлення універсально-модерних характеристики від особливостей національних культурних програм модерну та його інтерпретацій (цінностей, переконань, орієнтацій і преференцій акторів), як це винятково яскраво помітно на прикладі Росії [Тихонова, 2008; Тихонова, 2011].

Іншою проблемою є відсутність відповідей на питання, чому в деяких суспільствах не відбуваються очікувані зміни, які мали місце в інших суспільствах і які

прогнозуються наявними моделями. Попередні дослідження в Росії і Україні в порівнянні з іншими європейськими країнами продемонстрували певні суттєві особливості цінностей і установок по відношенню до держави, приватного бізнесу, індивідуальної автономії, свободи, тощо [Тихонова 2008; Тихонова 2011; Магун, Руднев 2007; Магун, Руднев 2011; Magun, 2012]. Всупереч універсалістським теоретичним моделям ці аспекти не змінюються разом з економічним зростанням і підвищенням добробуту. З іншого боку, відсутні теоретичні моделі цивілізаційного підходу, які не лише пояснювали б унікальні культурно-інституціональні комбінації, які виникли за два десятиліття в деяких пострадянських країнах і виявились далекими від "західних" очікуваних зразків, а й переконливо обґрунтували альтернативний реалістичний шлях модернізації або національну специфіку модерну.

Зокрема, очевидно, що пострадянські країни відрізняються від інших європейських суспільств в ціннісному і інституціональному аспектах, які є необхідною умовою для їхньої модернізації і економічного розвитку. Але чи означає це, що модель модернізації не є адекватною для опису цих суспільств або самі ці суспільства не здатні до модернізації?

Отже, в межах цивілізаційного підходу існують значні теоретичні проблеми для оцінки рівня розвитку різних суспільств, цивілізацій або культурних регіонів. Порівняльний аналіз може бути проведений через призму "конкуренції цивілізацій", яка фактично зводиться до єдиного виміру для порівняння – економічного розвитку, зокрема розміру ВВП на душу населення і технологічних інновацій. Цей вимір оцінки розвитку об'єднує як універсалістські, так й цивілізаційні теорії. В такий парадоксальний спосіб при порівнянні втрачається національно-культурна специфіка, на якій наголошують прихильники "численних модернів".

Зрозуміло, що суто економічні показники є недостатніми для порівняльної оцінки розвитку суспільств, а спільні шляхи формування інституціональних, культурних і особистісних складових заперечуються теоретиками локальних цивілізацій.

Відповіддю на такі труднощі може вважатись останній **третій підхід**, який ми визначаємо як *формально-компаративний*. Цей підхід охоплює різноманітні компаративні теорії розвитку та якості життя, які мають спільним те, що задля порівняльного аналізу вони фокусуються на показниках, які свідчать про рівень життя в суспільстві або ширше – соціальну якість. За класифікацією теорій суспільства модерну [Савельев, 2012; Savelyev, 2013], до цього підходу належать концепції ефективності, якості життя, "гарного суспільства" і сприяння людині.

У вступі вже згадувались численні показники та індекси, які були розроблені для порівняння країн в 1990-2000-х роках. В їхній основі, передусім, індикатори стану економіки і, звісно, той же самий розмір ВВП на душу населення. Адже до кінця 1980-х років в теоріях розвитку домінувала макроекономічна парадигма, згідно з якою розвиток ототожнювався з економічним зростанням і основними показниками для порівняння були розмір ВВП, обсяг промислового виробництва, торговельний баланс, ВВП на душу населення, реальний дохід, тощо [Acemoglu, 2009]. У модифікованому вигляді теорій нового інституціоналізму, що належать до універсалістського підходу, ці макроекономічні показники залишаються значущими й в 2000-х роках [Acemoglu, 2009].

І хоча економічне зростання є важливим виміром розвитку суспільства, воно, як ми не раз згадували, не може підміняти його в цілому. Тому економісти, які спе-

ціалізуються на соціальному забезпеченні, добробуті і нерівності, почали пошук різноманітних критеріїв, що поєднували б вимірювання як економічного успіху, так й соціальних і гуманітарних здобутків різних країн.

Здебільше, це композитні індекси, які охоплюють економічні та позаекономічні аспекти і загальноприйняті стандарти життя [Booyesen, 2002; Handbook on Constructing Composite Indicators, 2008; The Economist, 2005]. Це можуть бути об'єктивні показники, які ґрунтуються на даних національної статистики [Anand, 1994; Cragolici, 2010]. Але також використовуються суб'єктивні оцінки респондентами задоволеності й якості життя для порівняння країн [Huppert, 2009]. Суб'єктивні і об'єктивні індикатори можуть об'єднуватись в один композитний індекс, що є поширеною сьогодні практикою [Thompson, 2006; Abdallah, 2009; Fleurbaey, 2009; OECD Better Life Index, 2015].

Першим і досі найбільш відомим інструментом для оцінки розвитку і порівняння різних країн є Індекс людського розвитку (HDI), що охоплює лише об'єктивні статистичні дані і розраховується з 1990 року [Human Development Report, 2014]. Втім, інструменти для порівняння якості життя і суб'єктивного благополуччя розроблялись соціальними психологами і раніше, але для оцінки індивідуального самопочуття (The Quality of Life Index QLI) [Ferrans, 1985]. Подібні суб'єктивні показники за результатами соціологічних опитувань були поширені для вимірювання стану соціальної сфери і охорони громадського здоров'я [Mulka, 1987], а згодом й на порівняння, в тому числі міжнародні, соціологічні дослідження [Hagerty, 2007; Huppert, 2009].

Фактично, Індекс людського розвитку був простим поєднанням національних показників розміру ВВП на душу населення, рівня освіти і стану здоров'я населення. З самого моменту його впровадження критикувались як теоретичні засади цього індексу, так й засоби вимірювання [Sugden, 1993]. Впливові економісти звертали увагу на "серйозні проблеми неспівмірності в часі й просторі" [Srinivasan, 1994: р. 241]. Втім, цей індекс довів свою життєздатність і використовується для порівняння різних суспільств вже чверть століття, що не знімає питання про пошук більш валідного інструментарію.

Однією з актуальних проблем компаративного аналізу є велика вага ВВП в Індексі людського розвитку та більшість інших індексів в оцінці рівня суспільного розвитку. В більш широкому контексті характеристик суспільства модерну це знову питання про співмірність різних цивілізаційних варіантів модернізації і виявлення здобутків окремих країн або культурних регіонів.

Для розв'язання концептуальних проблем суспільного розвитку Європейська комісія разом з іншими міжнародними організаціями з 2007 року започаткувала ініціативу "За межами ВВП. Вимірювання прогресу, справжнього багатства та добробуту націй" [GDP and beyond, 2009]. В цьому проекті були систематизовані економічні, соціальні і екологічні індикатори розвитку суспільства [Beyond GDP, 2015]. В 2009 році на прохання уряду Франції всевітньо відомі економісти Дж.Стігліц, А.Сен і Ж.П.Фітоуссі підготували звіт, в якому вони надали рекомендації щодо вдосконалення "вимірювання економічної ефективності і соціального прогресу" і сфокусувались на аспектах якості життя, зокрема, розподілі доходу, рівні споживання, здоров'я, освіти, соціальної активності, тощо [Stiglitz, 2009].

На основі цих розробок була прийнята десятилітня стратегія розвитку Європейського союзу, яка спрямована на побудову "інтелектуальної, сталої та інклюзивної економіки" [Europe 2020, 2010]. Відповідно були запропоновані інструменти моніторингу реалізації цієї страте-

гії і вимірювання соціального добробуту і прогресу [Fleurbaey, 2009; Beyond GDP, 2015]. На цих же концептуальних засадах з 2011 року побудовано "Індекс кращого життя" Організації економічного співробітництва та розвитку (OECD), за яким, щоправда, порівнюються лише 36 країн [OECD Better Life Index, 2015].

Схожим, але дещо відмінним методологічно, є Індекс якості життя, що розраховується "Economist Intelligence Unit" – аналітичним підрозділом медіа компанії "The Economist Group", який впроваджено з 2005 року для 111 країн [The Economist, 2012]. Його спрямовано на з'ясування того, яка країна є найкращим місцем для народження, що чудово віддзеркалює узагальнене благополуччя життя в певному суспільстві.

Якщо індекси ОЕСР і "Economist Intelligence Unit" використовують суб'єктивні оцінки респондентів як додаткові виміри якості життя, то в "Доповіді з світового щастя" (World Happiness Report), це навпаки основний індикатор, який доповнюється об'єктивними даними про тривалість життя, розмір ВВП, стан політичних свобод, корупції, тощо [Helliwell, 2015]. Альтернативний шлях пропонується в "Індексі щасливої планети" (Happy Planet Index), в якому розмір ВВП та інші економічні показники взагалі не враховуються, а суб'єктивне задоволення життям посідає центральне місце [Thompson, 2006; Abdallah, 2009].

Відзначимо, що так само як й в індексах якості життя ОЕСР і "Economist Intelligence Unit", в "Доповіді з світового щастя" і в "Індексі щасливої планети", для оцінки суб'єктивного задоволення використовуються дані одного й того ж всевітнього опитування Інституту Геллапа [The Economist, 2012; OECD Better Life Index, 2015; Helliwell, 2015; Abdallah, 2009; Gallup World Poll Methodology, 2015].

Перевагою такого формально-компаративного підходу є те, що безвідносно фундаментальних інституційональних характеристик або особливостей культурних програм, рівень життя (або інший показник якості чи благополуччя) може інтерпретуватися як універсальний індикатор розвиненості суспільства незалежно від його типу, національних особливостей і цивілізаційної приналежності. Відповідно, всі суспільства можна порівнювати без припущення існування сутнісних і єдиних для всіх механізмів і структур. Тобто, на перший погляд, за такого підходу протиріччя між універсалістськими концепціями і теоріями локальних цивілізацій знімається. Адже якість людського життя є універсальною характеристикою будь-де в світі. А питання, за рахунок чого і в який спосіб досягається ця якість, не акцентується.

Проте, це питання все одно залишається. Окрім власне методологічної проблеми побудови композитних індексів оцінки суспільного розвитку [Booyesen, 2002], перевага формально-компаративних теорій розвитку та якості життя є водночас їхнім головним обмеженням: адже, як зазначалось, вони (формальні індикатори) нечутливі або малочутливі до структурних, інституціональних і культурних характеристик суспільств, що порівнюються.

Індикатори, які використовуються, можуть бути взагалі нерелевантними для оцінки рівня розвитку суспільства, як наприклад, географічне положення і клімат в Індексі якості життя, що розраховується "Economist Intelligence Unit" [The Economist, 2012]. Розмір ВВП на душу населення, який використовується в більшості композитних індексів якості життя, не відображає структуру економіки, в тому числі роль в ній сировинних галузей, а його високе значення може бути наслідком привласнення природної ренти. Екологічні показники і "відбиток суспільства на природі" [Thompson, 2006;

Abdallah, 2009] можуть свідчити як про високотехнологічне інноваційне суспільство з розвинутою екологічною свідомістю, так й про суспільство з аграрною малопродуктивною економікою, яке, тим не менш, може завдати значну шкоду навколишньому середовищу, як це очевидно на прикладі екстенсивного освоєння ґрунтів або вирубки лісів в деяких країнах, що розвиваються.

Суб'єктивні оцінки респондентами свого задоволення життям теж можуть вводити в оману. Зрозуміло, що вищий рівень задоволення є кращим для кожної людини і, здавалось би, середнє національне значення задоволення певним чином характеризує суспільство, в якому людина живе. Однак, чи можна робити однозначний висновок про тип і якість соціальної організації на основі цієї оцінки?

Було продемонстровано, що відчуття благополуччя і задоволення напряму залежить від рівня релігійності суспільства і поширення почуття національної гордості [Inglehart, 2013]. (До того ж, рівень задоволення життям, звичайно, є похідним від матеріального добробуту, який може свідчити або про ефективність економічних і соціальних інститутів, або, як зазначалось вище, про наявність високої природної ренти.) Наприклад, релігійність, яка в останні десятиліття найбільш з усього світу підвищилася в Росії і деяких інших пострадянських суспільствах, заповнивши ідеологічний вакуум, сприяє відчуттю благополуччя в статистичних значеннях, що подібні до матеріального добробуту [Inglehart, 2013: р.3]. Ба більше, порівняльні міжнародні дослідження свідчать про те, що як релігійність, так й почуття національної гордості є вищими в менш розвинених країнах з низькими доходами, що пояснює відносно високий рівень суб'єктивного благополуччя в цих країнах [Inglehart, 2013: р.10]. Тому не дивно, що для багатьох авторитарних режимів сприяння підйому національної гордості є одним із пріоритетів політики і дешевим ресурсом (на відміну від матеріального добробуту) підвищення рівня задоволення населення.

Подібні суб'єктивні індикатори, що неоднозначні в інтерпретації, важко узгодити і приписати кожному певну вагу [Hagerty, 2007]. На відміну від них, функцію інтегрального і найбільш однозначного показника якості життя виконують об'єктивні дані про стан здоров'я населення, загальну і дитячу смертність й очікувану тривалість життя [Hall, Lamont, 2009]. Очікувана тривалість життя є посправжньому універсальним індикатором, в якому відбивається загальний стан суспільства. Можна оцінити рівень розвитку і успішність будь-яких суспільств і проранжувати їх за одним цим показником. І хоча це надзвичайно інформативна і важлива ознака і наявні дослідження переконливо показують, що соціальні інститути і культурні практики впливають на здоров'я населення [Hall, Lamont, 2009], для соціологічного аналізу процесу модернізації і повноцінного порівняння розвитку суспільств лише очікуваної тривалості життя недостатньо. Разом з тим, ці дослідження вказують на зв'язок таких універсальних компонентів якості життя людини як здоров'я з інституціональними і культурними механізмами, які повинні бути інваріантними для різних суспільств

Отже, формально-компаративний підхід пропонує для оцінки розвитку суспільств різноманітні виміри якості життя за об'єктивними і суб'єктивними критеріями, які опосередковано відображають ефективність суспільних інститутів і адекватність культурних практик. Це змистовно зближує його з універсалістським підходом. Проте постає питання про вдосконалення інструментів вимірювання у напрямку підвищення чутливості до структурних, інституціональних і культурних характеристик соціуму без втрати напрацьованих можливостей

для адекватного порівняння суспільств з різними цивілізаційними витоками і програмами модернізації.

Можна стверджувати, що розв'язання цього питання не стільки залежатиме від пошуку нових індикаторів і вимірів, а в більшій мірі від їхньої теоретичної інтерпретації. Крім того, для оцінки спільного і відмінного в розвитку сучасних суспільств і збільшення евристичних можливостей соціологічної моделі суспільного розвитку існує потреба в синтезі або, принаймні, наближенні всіх трьох груп теорій: інституціонально-універсалістських, локально-цивілізаційних і формально-компаративних.

Це можливо на підґрунті найбільш глибокої і продуктивної теоретичної інтерпретації оцінки розвитку, яка, на наш погляд, пов'язана з виміром розвитку суспільних відносин, інститутів, соціальної організації і типів порядку [Савельєв, 2015]. Засади для такої інтерпретації було закладено в роботах К.Маркса, М.Вебера, Т.Х.Маршалла, П.Бурдьє, Р.Дарендорфа, Ч.Тіллі, Д.Норта та багатьох інших [Савельєв, 2015]. Втім, обґрунтування і побудова цілісної системи індикаторів соціальної якості життя, що створило можливості для порівняння відносного рівня розвитку різних суспільств, було здійснено в межах підходу "збільшення спроможності" (the Capability Approach)¹ і спорідненої з ним концепції людського розвитку [Sen 1985; Nussbaum, Sen 1993; Anand 1994; Sen, 1999]. В межах цього підходу розвиток розуміється як "розширення свободи", яке є його метою й головним засобом на шляху подолання обмежень людського вибору [Sen, 1999: р.3, 10].

Першою спробою втілення цього підходу на практиці був Індекс людського розвитку, про недоліки якого згадувалось вище. За два десятиліття з того часу підхід "збільшення спроможності" було вдосконалено і він продемонстрував можливості виявлення різноманітних аспектів якості життя [Nussbaum, Sen 1993; Kuklys, 2005; Comim, 2008]. На його концептуальній основі були побудовані більш досконалі індекси, зокрема, Індекс соціального прогресу (Social Progress Index), який охоплює спроможності на трьох рівнях – від базових до ускладнених і соціально обумовлених, та інші індекси добробуту [Porter, 2015; Beyond GDP, 2015].

Використовуючи засади підходу "збільшення спроможності" була також побудована модель соціальної якості [Beck, 2001; van der Maesen, Walker, 2005; Abbott, Wallace, 2010; Abbott, Wallace, 2014]. Її перевагою є те, що ця модель враховує протиріччя і напруження суспільства модерну, що виникають при взаємодії самореалізації індивідуумів і формування колективних ідентичностей [van der Maesen, Walker, 2005: р. 11], а також поєднує аспекти індивідуального добробуту і соціального контексту якості життя [Abbott, Wallace, 2014: р. 423].

Л. ван дер Месен і А.Волкер – одні з фундаторів моделі соціальної якості – визначають основні умови для розвитку суспільних відносин [van der Maesen, Walker, 2005: р. 11]. На наш погляд, це дозволяє напряму пов'язати вимірювання якості життя з оцінкою рівня розвитку суспільства. Ці умови передбачають, по-перше, спроможність людей для взаємодії; по-друге, доступність для них "інституціонального і структурного контексту"; по-третє, доступність матеріальних та інших ресурсів, які сприяють взаємодії людей; по-четверте, прийняття спільних норм і цінностей, а також взаємна довіра, що дозволяють зміцнити стосунки всередині громади [van der Maesen, Walker, 2005: р. 11]. Відповідно, соціальна якість розглядається у чотирьох вимірах людських спроможностей:

1) економічної безпеки (economic security), яка гарантує певний рівень життя;

2) соціального включення (social inclusion), що означає доступ до інституціонального та інфраструктурного контексту, а також "ступінь інтегрованості людей до різних інститутів і суспільних відносин";

3) соціальної згуртованості (social cohesion), яка ґрунтується на спільних ідентичностях, цінностях і нормах, що забезпечують узгодженість взаємодій;

4) набуття повноважень і можливостей (empowerment), що означає або "здатність людей контролювати своє життя і наявність відповідних знань, вмінь та умов" для цього, або міру, наскільки суспільні відносини сприяють спроможностям людини [van der Maesen, Walker, 2005: p. 11; Abbott, Wallace, 2014: p. 423].

Така концептуальна схема використовувалась протягом 2000-х років для оцінки рівня життя і визначення соціальної якості в європейських країнах і, зокрема, в пострадянських [Böhnke, 2005; Abbott, Wallace, 2010].

І хоча з методологічної точки зору виникає проблема визначення і відбору ключових спроможностей, обмеження їхнього числа, впорядкування і вимірювання [Nussbaum, Sen, 1993; Robeyns, 2005], слід пам'ятати, що підхід збільшення спроможності фокусується не лише на реалізованих функціях (на тому, що "людина дійсно здатна робити"), а й на відкритому наборі спроможностей, що є потенціальними альтернативами (на тому, що для "людини було б реально зробити"): в першому випадку мова йде про існуючі людські вчинки, в іншому – про те, що людина по суті вільна робити [Sen, 1999: p.75].

Таким чином, всі критерії оцінки розвитку і порівняння суспільств повинні співвідноситися із стрижневою характеристикою соціальної організації – спроможністю вибору людини, тобто **мірою її свободи, що соціально зумовлена**. Саме людський вибір є універсальною категорією суспільства модерну, а збільшення спроможності вибору є інваріантом будь-якої локальної (національної) програми модернізації.

Втім, в якій спосіб забезпечується спроможність вибору в суспільстві? Чому стає можливим його збільшення, що є термінальним критерієм модернізації [Савельєв, 2015]. Розширення вибору і свобод складає сутність процесу людського розвитку [Anand 1994; Sen, 1999]. Цей процес має емансипаційну спрямованість, що визначається інституціональними і культурними факторами [Распутывание связей между культурой и институтами, 2012]. Важливу роль в цьому процесі відіграють "інклюзивні інститути" [Acemoglu, 2012], а також можливості і мотивація соціальних агентів, які здатні створювати нові "поля" і правила [Fligstein, 2001].

Збільшення спроможності вибору передбачає як, з одного боку, активізацію соціальних агентів, так й з іншого – контекстуальні умови і можливості для такої активізації. Модель соціальної якості справедливо вказує на взаємопов'язані виміри соціального включення², згуртованості, що базується на соціальній інтеграції [Lockwood, 1964], і набуття повноважень, які віддзеркалюють обидві сторони процесу. Оскільки соціальну якість Л. ван дер Месен і А. Волкер визначають як "міру, відповідно до якої люди здатні брати участь в соціальному і економічному житті і розбудові їхніх громад в умовах, які сприяють їхньому добробуту та особистому потенціалу" [van der Maesen, Walker, 2005: p. 11-12], то соціальна якість власне вказує на межі і перспективи активізації соціальних агентів, їхнього включення до різних сфер життя суспільства.

Таким чином, ступінь активності соціальних агентів або соціальне включення є важливим виміром для порівняння якості життя в суспільствах різного типу та з різними програмами модернізації, оскільки вказує на

наявні і потенційні спроможності вибору соціальних агентів, що є інваріантом суспільного розвитку.

Примітки:

¹ Ми надаємо перевагу такому перекладу терміну the Capability Approach перед варіантом "спроможнісний підхід".

² В межах моделі соціальної якості під цим виміром розуміється переважно доступ до інститутів та інфраструктури.

Список використаних джерел

1. Коммерсантъ / Минобороны подключается к борьбе с "цветными революциями". – 24.06.2015 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kommersant.ru/doc/2753508> [in Russian: Kommersant / Minoborony podklyuchaetsya k borbe s "tsvetnymi revolyutsiyami"]
2. Магун В.С. Жизненные ценности населения: сравнение Украины с другими европейскими странами / Магун В.С., Руднев М.Г. // Вестник общественного мнения. – 2007. № 3. – С.21-34. [in Russian: Magun V.S. Zhiznennyye tsennosti naseleniya: sravnenie Ukrainy s drugimi evropeiskimi stranami / Magun V.S., Rudnev M.G. // Vestnik obshchestvennogo mneniya]
3. Магун В.С. Ценностный консенсус и факторы ценностной дифференциации населения России и других европейских стран / Магун В.С., Руднев М.Г. // Вестник общественного мнения: Данные. Анализ. Дискуссии. – 2011. – Т. 110. – № 4. – С. 81-96. [in Russian: Magun V.S. Tsennostnyy konsensus i faktory tsennostnoy differentsiatsii naseleniya Rossii i drugikh evropeiskikh stran / Magun V.S., Rudnev M.G. // Vestnik obshchestvennogo mneniya: Dannyye. Analiz. Diskussii]
4. Павленко Ю. Україна у світовому цивілізаційному процесі // Вісник Національної академії наук України. – 2002. – №3. – С. 18-26. [in Ukrainian: Pavlenko Yu. Ukraina u svitovomu tsivilizatsiynomu protsesi // Visnik Natsional'noi akademii nauk Ukraini]
5. Распутывание связей между культурой и институтами на примере эмансипации человечества / [Вельцель К., Инглхарт Р., Александер Э., Понарин Э.] // Журнал социологии и социальной антропологии. – 2012. – № 15(4). – С. 12-43. [in Russian: Rasputyvanie svyazei mezhd kul'turoi i institutami na primere emansipatsii chelovechestva / [Wezel C., Inglehart R., Aleksander E., Ponarin E.]] // Zhurnal sotsiologii i sotsial'noi antropologii]
6. Савельев Ю.Б. Социология в поисках сущности современности: систематизация теорий общества модерна и модернизации / Ю.Б. Савельев // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2012. – №3. – С.45-67. [in Russian: Savelyev Yu. Sotsiologiya v poiskakh sushchnosti sovremenosti: sistematizatsiya teorii obshchestva moderna i modernizatsii / Yu.B. Savelyev // Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing]
7. Савельев Ю.Б. Социальное включение как вимір розвитку суспільства: постановка проблеми / Ю.Б. Савельев // Наукові записки НаУКМА. – 2012. – Том 135: Соціологічні науки. Київ, Національний університет "Киево-Могилянська Академія", 2012. – С.25-33. [in Ukrainian: Savelyev Yu. Sotsial'ne vkluchennya yak vimir rozvitku suspil'stva: postanovka problemi / Yu.B. Savelyev // Naukovi zapiski NaUKMA. – 2012. – Tom 135: Sotsiologichni nauki. Kiiv, Natsional'ni universitet "Kievo-Mogilyans'ka Akademiya"]
8. Савельев Ю.Б. Суперечності сучасних теоретичних інтерпретацій суспільного розвитку, соціальної еволюції, модернізації і соціальних змін / Ю.Б. Савельев // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2015. – №3. – С. 59-74. [in Ukrainian: Savelyev Yu. Superechnosti sучasnykh teoretichnykh interpretatsii suspil'nogo rozvitku, sotsial'noi evolyutsii, modernizatsii i sotsial'nykh zmin / Yu.B. Savelyev // Sotsiologiya: teoriya, metody, marketing]
9. Тихонова Н.Е. Особенности нормативно-ценностной системы российского общества через призму теории модернизации / Н.Е.Тихонова // TERRA ECONOMICUS. – 2011. – Т. 9. – № 2. – С. 60-85. [in Russian: Tikhonova N.E. Osobennosti normativno-tsennostnoi sistemy rossiiskogo obshchestva cherez prizmu teorii modernizatsii / N.E.Tikhonova // TERRA ECONOMICUS]
10. Тихонова Е.Н. Социокультурная модернизация в России (Опыт эмпирического анализа) Статья 1 / Н.Е.Тихонова // Общественные науки и современность. – 2008. – № 2. – С. 5-23. [in Russian: Tikhonova E.N. Sotsiokul'turnaya modernizatsiya v Rossii (Opyt empiricheskogo analiza) Stat'ya 1 / N.E.Tikhonova // Obshchestvennyye nauki i sovremennost']
11. Хэ Чуаньци. Обзорный доклад о модернизации в мире и Китае (2001–2010) / Пер. с англ. Под общей редакцией Н.И. Лапина / Предисл. Н.И. Лапин, Г.А. Тосунян. М.: Издательство "Весь Мир", 2011. – 256 с. [in Russian: Xhe Chuan'csi. Obzornyy doklad o modernizatsii v mire i Kitae (2001–2010) / Per. s angl. Pod obshchei redaktsiei N.I. Lapina / Predisl. N.I. Lapin, G.A. Tosunyan. M.: Izdatel'stvo "Ves' Mir"]
12. Abbott P., Wallace C. Explaining economic and social transformations in Post-Soviet Russia, Ukraine and Belarus / Abbott P., Wallace C // European Societies. – 2010. – Vol. 12. – P. 653-674.
13. Abbott P., Wallace C. Rising economic prosperity and social quality the case of New Member States of the European Union / Abbott P., Wallace C // Social indicators research. – 2014. – Vol. 115(1). – P. 419-439.
14. Abdallah S. The Happy Planet Index 2.0: Why good lives don't have to cost the Earth / [Saamah Abdallah, Sam Thompson, Juliet Michaelson, Nic Marks and Nicola Steuer]. – London: New Economics Foundation, 2009. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.happyplanetindex.org/learn/download-report.html>
15. Acemoglu D. A Simple Model of Inefficient Institutions / Daron Acemoglu // The Scandinavian Journal of Economics. – 2006. – Volume 108. – Issue 4. – P. 515–546.

16. Acemoglu D. Introduction to modern economic growth / Daron Acemoglu. – Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2009. – 990 p.
17. Acemoglu D. Why Nations Fail: The Origins of Power, Prosperity, and Poverty / Daron Acemoglu, James A. Robinson. – 1st ed. – New York: Crown Publishers, 2012. – 544 p.
18. Anand S. Human Development Index: Methodology and Measurement / S. Anand, A. Sen. – New York: Human Development Report Office, 1994. – 21 p.
19. Beck W. Social Quality: A Vision for Europe / Beck W., van der Maesen L. J., Thomese F., Walker A. – The Hague: Kluwer Law International, 2001. – 393 p.
20. Becker G. S. Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education / Gary S. Becker. – 3rd ed. – Chicago: University of Chicago Press, 1993. – 390 p.
21. Beyond GDP: Measuring progress, true wealth, and the well-being of nations. European Commission, 2015. [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: http://ec.europa.eu/environment/beyond_gdp/indicators_en.html
22. Böhnke P. First European Quality of Life Survey: Life satisfaction, happiness and sense of belonging / European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions. – Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005. – 102 p.
23. Booyens F. An overview and evaluation of composite indices of development / F. Booyens // Social indicators research. – 2002. – Vol. 59(2). – P. 115-151.
24. Comim F. The Capability Approach: Concepts, Measures and Applications / Edited by Flavio Comim, Mozaffar Qizilbash and Sabina Alkire. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. – 615 p.
25. Cracolici M. The Measurement of Economic, Social and Environmental Performance of Countries: A Novel Approach / Maria Francesca Cracolici, Miranda Cuffaro, Peter Nijkamp // Social Indicators Research, 2010, Vol. 95, pp. 339-356.
26. Deutsch K. W. Social Mobilization and Political Development / K. Deutsch // The American Political Science Review. – 1961. – Vol. 55. – No. 3. – P. 493-514.
27. Eisenstadt S. N. Multiple Modernities / Shmuel N. Eisenstadt // Daedalus. – 2000. – Vol. 129. – No. 1. – Multiple Modernities (Winter, 2000). – P. 1 – 29.
28. Eisenstadt S. N. Modernity and Modernization [Электронный ресурс] / S. N. Eisenstadt // Sociopedia. International Sociological Association. – 2010. – P. 1 – 15. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.sociopedia.isa/>
29. Europe 2020. A strategy for smart, sustainable and inclusive growth: Communication from the Commission. Brussels, 3.3.2010. COM (2010). [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>
30. Ferrans C. E. Quality of life index: development and psychometric properties / Ferrans C. E., Powers M. J. // Advances in nursing science. – 1985. – Vol. 8 (1). – P. 15-24.
31. Fleurbaey M. Beyond GDP: The quest for a measure of social welfare / Marc Fleurbaey // Journal of Economic Literature. – 2009. – Vol. 47. – № 43. – P. 1029-1075.
32. Fligstein N. Social Skill and the Theory of Fields // Sociological Theory. – 2001. – Vol. 19. – No. 2 (July 2001). – P. 105-125.
33. Forbes / Интервью Forbes на Петербургском международном экономическом форуме: Приоритеты модернизации и инноваций нигде не делись. – 20 июня 2015 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.forbes.ru/sobytiya-video/291935-viktor-vekselberg-priority-modernizatsii-i-innovatsii-nikuda-ne-delispeterburgskii-ekonomicheskii>
34. Hagerty M. R. Constructing summary indices of quality of life a model for the effect of heterogeneous importance weights / Hagerty M. R., Land, K. C. // Sociological Methods & Research. – 2007. – Vol. 35(4). – P. 455-496.
35. Hall P., Lamont M. Successful Societies: How Institutions and Culture Affect Health / Edited by Peter A. Hall, Michele Lamont. – Cambridge, Cambridge University Press, 2009. – 347p.
36. Helliwell J. World Happiness Report 2015 / Helliwell, John F., Richard Layard, and Jeffrey Sachs, eds. – New York: Sustainable Development Solutions Network, 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://worldhappiness.report/download/>
37. Hsieh M. F. Similar opportunities, different responses: Explaining the divergent patterns of development between Taiwan and South Korea / M. Hsieh // International Sociology. – 2011. – Vol. 26(3). – P. 364-391.
38. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience [Электронный ресурс]: United Nations Development Program. – New York: UNDP, 2014. – Режим доступа до ресурсу: <http://hdr.undp.org/sites/default/files/hdr14-report-en-1.pdf>
39. Huppert F. Measuring Well-being Across Europe: Description of the ESS Well-being Module and Preliminary Findings / [Felicia A. Huppert, Nic Marks, Andrew Clark, Johannes Siegrist, Alois Stutzer, Joar Vittersø, Morten Wahrendorf] // Social Indicators Research. – 2009. – Vol. 91. – P. 301-315.
40. Gallup World Poll Methodology 2015 // [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.gallup.com/poll/105226/world-poll-methodology.aspx>
41. GDP and beyond: Measuring progress in a changing world [Электронный ресурс] / COM(2009) 433. – Brussels: European Commission, 2009. – Режим доступа до ресурсу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0433:FIN:EN:PDF>
42. Gilleard C. The achieving society revisited: A further analysis of the relation between national economic growth and need achievement / Christopher J. Gilleard // Journal of Economic Psychology. – 1989. – Volume 10. – Issue 1. – P. 21-34.
43. Inglehart R. Measuring Culture and Cultural Change / R. Inglehart // Culture Matters in Russia and Everywhere: Backdrop for the Russia-Ukraine Conflict / edited by Lawrence Harrison, Evgeny Yasin. – Lanham, MD: Lexington Books, 2015. – P. 345-364.
44. Inglehart R. Understanding the Russian Malaise: The Collapse and Recovery of Subjective Well-Being in Post-Communist Russia (December 30, 2013) / [Inglehart Ronald, Foa Roberto, Ponarin Eduard, Welzel Christian]. Higher School of Economics Research Paper No. WP BRP 32/SOC/2013. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://ssrn.com/abstract=2373138>
45. Inglehart R. Modernization, cultural change and the persistence of traditional values // R. Inglehart, W. Baker // American Sociological Review. – 2000. – Vol. 65. – No. 1. – P. 19-51.
46. Inglehart R. Changing Mass Priorities. The Link between Modernization and Democracy / R. Inglehart, C. Welzel // Perspectives on Politics. – 2010. – Vol. 8. – No. 2. – P. 551-567.
47. Inglehart R. How Development Leads to Democracy: What We Know about Modernization Today / R. Inglehart, C. Welzel // Foreign Affairs. – 2009. – Vol. 8. – No. 2. – March/April. – P. 33-41.
48. Inglehart R., Welzel C. Modernization, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence / Ronald Inglehart and Christian Welzel. – Cambridge: Cambridge University Press, 2005. – 333p.
49. Inkeles A. Making Men Modern: On the Causes and Consequences of Individual Change in Six Developing Countries / A. Inkeles // American Journal of Sociology. – Vol. 75. – No. 2 (Sep., 1969). – P. 208-225.
50. Inkeles A. Becoming Modern: Individual Change in Six Developing Countries / Inkeles A., Smith D.H. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1974. – 437p.
51. Kapustin B. Modernity's failure/post-modernity's predicament: the case of Russia / B. Kapustin // Critical Horizons. – 2003. – Vol. 4(1). – P. 99-145.
52. Kaufmann D. The worldwide governance indicators: methodology and analytical issues / Kaufmann, D., Kraay, A., Mastruzzi, M. // Hague Journal on the Rule of Law. – 2011. – Vol. 3(02). – P. 220-246.
53. Kuklys W. Amartya Sen's capability approach: theoretical insights and empirical applications / Kuklys Wiebke. – Berlin: Springer, 2005. – 116 p.
54. Lipset S. M. Social mobility in industrial society // Seymour Martin Lipset, Reinhard Bendix. – Berkeley: Institute of Industrial Relations Berkeley, University of California Press, 1959. – 309p.
55. Lockwood D. Social Integration and System Integration / David Lockwood // Explorations in Social Change / George K. Zollschan and Walter Hirsch editors. – London: Routledge & Kegan Paul, 1964. – P. 244-256.
56. Magun V. Within and Between-Country Value Diversity in Europe: Latent Class Analysis / Magun Vladimir, Rudnev Maksim, Schmidt Peter. – 2012. – Higher School of Economics Research Paper No. WP BRP, 6 [Электронный ресурс] Series: Sociology, Moscow.: NRU HSE, 02/2012. SSRN-id2011004. – Режим доступа до ресурсу: <http://ssrn.com/abstract=2011004>
57. Martinelli A. Global Modernization: Rethinking the project of modernity / A. Martinelli. – London: SAGE Publications, 2005. – 159p.
58. McClelland D. C. The Achieving society / David McClelland. – Princeton, N.J.: Van Nostrand, 1961. – 512 p.
59. Mouzelis N. Modernity: A Non-European Conceptualization // British Journal of Sociology. – Vol. 50. – Issue 1. – March 1999. – P. 141 – 159.
60. Mulkay M. Measuring the quality of life: a sociological invention concerning the application of economics to health care / Mulkay, M., Ashmore, M., & Pinch, T. // Sociology. – 1987. – Vol. 21(4). – P. 541-564.
61. North D. Violence and social orders: a conceptual framework for interpreting recorded human history / North, Douglass C., John Joseph Wallis, Barry R. Weingast. – Cambridge University Press, 2009. – 309 p.
62. Nussbaum M., The Quality of Life / M. Nussbaum, A. Sen / Edited by Martha C. Nussbaum and Amartya Sen. – Oxford: Clarendon Press, 1993. – 453 p.
63. OECD Better Life Index Edition 2015. [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу: <http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=BL>
64. Porter M. E. Social progress index 2015 / Michael E. Porter, Scott Stern, Michael Green. – Washington, DC: Social Progress Imperative, 2015. – 158 p. [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу http://www.socialprogressimperative.org/system/resources/INDEX_FINAL.pdf
65. Reevaluating the modernization hypothesis / [Daron Acemoglu, Simon Johnson, James Robinson, Pierre Yared] // Journal of Monetary Economics. – 2009. – Vol. 56. – No. 8. – P. 1043 – 1058.
66. Robeyns I. Selecting capabilities for quality of life measurement / Ingrid Robeyns // Social indicators research. – 2005. – Vol. 74(1). – P. 191-215.
67. Savelyev Y. Multidimensional Modernity: Essential Features of Modern Society in Sociological Discourse / Yuriy Savelyev // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. – 2013. – Vol. 6. – No. 11. – P. 1673-1691.
68. Schmidt V.H. How unique is East Asian modernity? / Volker H. Schmidt // Asian Journal of Social Science. – 2011. – Vol. 39. – № 3. – P. 304-331.
69. Schmidt V.H. Modernity and diversity: Reflections on the controversy between modernization theory and multiple modernists / Volker H. Schmidt // Social Science Information. – 2010. – Vol. 49. – № 4. – P. 511 – 538.
70. Schultz T. W. The economic importance of human capital in modernization / Theodore Schultz // Education Economics. – 1993. – Vol. 1. – No. 1. – P. 13-19.
71. Schwartz S. National culture as value orientations: consequences of value differences and cultural distance / Shalom H. Schwartz // Handbook of the Economics of Art and Culture: Volume 2 / Edited by Victor A. Ginsburgh and David Throsby. – Burlington: Elsevier B.V., 2014. – P. 547-586.

72. Sen A. Commodities and capabilities / Amartya Sen. – Amsterdam: North-Holland, 1985. – 130 p.

73. Sen A. Development as freedom / Amartya Sen. – Oxford: Oxford University Press, 1999. – 367 p.

74. Srinivasan T. N. Human development: A new paradigm or reinvention of the wheel? / Srinivasan, Thirukodikaval Nilakanta // The American Economic Review. – 1994. – Vol. 84. – No. 2. – P. 238-243.

75. Stiglitz J. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress [Електронний ресурс] / Joseph E. Stiglitz, Amartya Sen, Jean-Paul Fitoussi. – 2009. – Режим доступу до ресурсу: http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf

76. Sugden R. Welfare, resources, and capabilities: a review of inequality reexamined by Amartya Sen / Robert Sugden / Journal of Economic Literature. – 1993. – Vol. 31. – No.4. – P. 1947-1962.

77. The Economist: The lottery of life // The Economist. – Nov 21st. – 2012 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economist.com/node/21566430/print>

78. The Global Competitiveness Index 2011–2012: Setting the Foundations for Strong Productivity / [Xavier Sala-i-Martin, Beñat Bilbao-Osorio, Jennifer Blanke et al.] // The Global Competitiveness Report 2011–2012 / [Schwab K., Sala-i-Martin X. editors]. – Geneva: World Economic Forum, 2011. – P. 3 – 49. – [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: www3.weforum.org/docs/WEF_GCR_Report_2011-12.pdf

79. The Global Innovation Index 2014: The Human Factor in Innovation / Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, and Sacha Wunsch-Vincent editors. – Cornell University, INSEAD, WIPO, 2014. – 400 p.

80. The Worldwide Governance Indicators (WGI) / [Електронний ресурс]. – World Bank, 2013. [Електронний ресурс]. Режим доступу до ресурсу: <http://www.govindicators.org>

81. Thompson S. The happy planet index / [Sam Thompson, Saamah Abdallah, Nic Marks, Andrew Simms and Victoria Johnson]. – London: New Economics Foundation, 2006. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.happyplanetindex.org/learn/download-report.html>

82. Tiryakian E.A. Introduction: The Civilization of Modernity and the Modernity of Civilization / E.A.Tiryakian // International Sociology. – 2001. – Vol. 16. – № 3. – P. 277–292.

83. van der Maesen L. Indicators of Social Quality: Outcomes of the European Scientific Network / van der Maesen, L., Walker A. // European Journal of Social Quality. – 2005. – Volume 5. – Numbers 1-2. – P. 8-24.

84. Wagner P. Multiple Trajectories of Modernity: Why Social Theory Needs Historical Sociology / P.Wagner // Thesis Eleven. – 2010. – Vol. 100. – P. 53–60

85. Welzel C. Freedom rising: Human empowerment and the contemporary quest for emancipation / Christian Welzel. – Cambridge: Cambridge University Press, 2013. – 441p.

86. Welzel C. The theory of human development: A cross-cultural analysis / Welzel C., Inglehart R., Klingemann H-D. // European Journal of Political Research. – 2003. – Vol. 42. – P. 341-379.

87. Wittrock B. Modernity: One, None, or Many? European Origins and Modernity as a Global Condition / B. Wittrock // Daedalus – 2000. – Vol. 129. – No. 1: Multiple Modernities. – P. 31 – 60.

Надійшла до редколегії 03.09.15

Yu. Savelyev, PhD, Senior Research Fellow
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

COMPARATIVE ANALYSIS AND ASSESSMENT OF THE LEVEL OF DEVELOPMENT OF CONTEMPORARY SOCIETIES: THE PROSPECT OF THEORETICAL SYNTHESIS

The article clarifies the existing approaches of comparative analysis and assessment of the level of development of different societies taking into account their civilizational characteristics. This specification allows solving the fundamental contradiction of theories of development of modern society and modernization which is due to the uncertainty over the common and different for various forms of modernity. Based on a critical review of three approaches (institutional & universalistic, local & civilizational, formal & comparative) the key dimensions of development of societies in the global world system are identified: economic performance and financial security, efficiency of institutions, values and motivation, human capital and cognitive mobilization, quality of life by objective and subjective criteria, health and life expectancy, social inclusion, cohesion and empowerment. The Capability Approach and related social quality model are used to improve the existing tools for adequate comparison of societies with different civilizations origin and programs of modernization.

Keywords: social development, modernization, modern society, social quality, comparative analysis, capabilities.